

Spoločné a rozdielne ideovotematické východiská v pohľadoch na Štát a Vladára v diele Niccola Machiavelliho a Martina Rakovského

IVAN ŠUŠA (BANSKÁ BYSTRICA)

Niccolo Machiavelli (1469-1527) a Martin Rakovský (1535-1579) sa stali pre politické názory, neraz opretými o fundované politologické a filozofické pramene, významnými osobnosťami obdobia tzv. renesančného humanizmu. Aj keď sa ich myšlienkový diapazón miestami posúval do subjektívnej roviny, ich fundamentálnym posolstvom boli humanistické myšlienky, založené na antickom dedičstve. Toto dedičstvo reprezentoval najmä Aristoteles, z ktorého obidvaja autori vychádzali. Okrem antických a humanistických filozofických ideí reprezentujú antiku v ich dielach aj historické exkurzy do tohto obdobia.

Hoci Talian Niccolo Machiavelli nedosiahol univerzitné vzdelanie, vyrastal v okruhu florentskej humanistickej inteligencie. Ako samouk sa naučil latinčinu, a tak sa dostal aj k čítaniu rímskych antických autorov, najmä filozofov. Išlo najmä o historikov a filozofov klasického staroveku, najbližší mu boli Aristoteles a Lukretius. Naopak, florentský novoplatonizmus a scholastická univerzitná veda, najmä v súvislosti s politikou, filozofiou a celkovým svetonázorom, ho neoslovili. Zdali sa mu abstraktné a v politickej a štátnej praxi, nerealizovateľné. Hoci nevymenúva konkrétne Aristotelove myšlienky (tak ako aj Rakovský), tieto idey sú prítomné v jeho diele v celkovej filozofickej rovine. Relevantná časť jeho antických myšlienok je zhmotnená v období k rímskej ríši, najmä opisovaný vznik Ríma, miesto Rímskej republiky medzi jednotlivými štátmi, spôsoby hľadania dokonalejšieho modelu štátu (v súvislosti so zriadením úradu tribúnov ľudu, ďalej nejednotnosť ľudu, ktorá priniesla Rímu slobodu a pod.)

Rovnako ako Machiavelli aj Martin Rakovský vychádzal vo svojej politicko-filozofickej tvorbe z myšlienok Aristotela. Rakovský sa pravdepodobne zoznámil s Aristotelovými myšlienkami v čase štúdia u profesora Melanchtona vo Wittenbergu, ktorý analyzoval základné Aristotelove die-

la, politické nevynímajúc. Bola to práve *Politika*, z ktorej Rakovský čerpal aj pri písaní svojich občiansko-politických traktátov (na margo knihy *O spoločenských vrstvách v štáte a o príčinách štátnych prevratov* uvádza, že prameňom mu bola štvrtá kniha a konkrétne štvrtá kapitola *Politiky*). Tento vplyv je výrazný najmä v súvislosti s vymenúvaním a charakteristikou jednotlivých spoločenských vrstiev a stavov v štáte a aj štátnych prevratov. Rakovský vychádza rovnako aj z Platóna, presnejšie z Aristotelových kníh o Platónovi (v tejto súvislosti spomína Platónovo snubné číslo ako jeden zo spôsobov zániku štátov).

Vplyv aristotelizmu (idea o cieľi vrchnosti a o božskom pôvode štátu) a Cicera (myšlienka o združovaní sa ľudí v štáte, idea, že ľudia túžia vynikať, aby mohli prosperovať iným a pod.) a Melanchtona (anarchia v súvislosti s kentaurami a kyklopami, ďalej rozdelenie dejín sveta) badať aj v knihe *O svetskej vrchnosti*. V niektorých prípadoch je úplne závislý na myšlienkach cudzích autorov, v ďalších postupuje samostatne alebo sa o prevzaté idey len opiera. Nie je vylúčené, že Rakovský čerpal aj z diel iných, najmä antických autorov, ktoré už boli v tom čase k dispozícii, napr. z *Vergília* (*Georgica*).

Ako sme uviedli, vplyv antiky nepozostával len v preberaní antických myšlienok, resp. ideí relevantných antických filozofov a politológov (aj keď tento výraz sa ešte v tom čase nepoužíval). Vychádzal totiž aj z antického prostredia, najmä v časti venovanej Rímskej ríši, na ktorej Rakovský obdivoval jej obrovskú moc a vyhraté vojny (pochopiteľne, že tento fenomén je silnejší u Machiavelliho). Pripomína, že súčasní rímski cisári sú pokračovateľmi dávnej Rímskej ríše. Pri charakteristike jednotlivých rímskych vládcov a zobrazovania reálií Ríma je však, na rozdiel od Machiavelliho, pomerne stručný.

Myšlienkové východiská antiky vo filozofii i v politike sa teda stali pre oboch autorov bázou na skúmanie a analýzu štátu, jeho úloh, fungovania a mieste panovníka v ňom. Aj keď sa latinská humanistická literatúra na Slovensku a taliansky humanizmus vyvíjali na základe iných kultúrno-spoločenských a politických udalostí, antické a z nich vychádzajúce humanistické myšlienky o štáte a politike sú spoločným menovateľom jednotlivých politických pohľadov oboch pertraktovaných autorov. Machiavelli za myšlienkovo-filozofický základ štátu pokladá Rímsku ríšu a z nej vyplývajúce kultúrne bohatstvo (neskôr tieto myšlienky zhmotnil v štáte Romagna, v ktorom vládol jeho vzor Cesare Borgia). Toto dedičstvo chcel pretransformovať aj do mediciovskej Florencie, v ktorej pôsobil, ale vnútorné rozpory v politike tohto mesta spôsobili, že jeho „vzorové“ idey sa

napokon nenaplnili. Rovnako aj Rakovský pokladá za model štátu Kafarnaum, ktorý patril pod kuratelu Ríma.

Filozoficky teda obaja autori vychádzajú z antických ideálov, ktoré reprezentovala Rímska ríša. Rím ako sídlo pápežského štátu u oboch nadobúda iné dimenzie, a to filozofickej podstaty náboženstva a pôsobenia cirkvi v štáte. Taliansky autor sa vo svojich dielach výraznejšie nezaobera otázkami náboženstva a jeho vplyvu na štát. V parciálnej forme (v knihe *Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia*, ďalej len *Úvahy...*) venuje náboženskej otázke pár krátkych nepatrných kapitol) načrtáva náboženstvo Rimanov, ktoré zaviedol v Ríme Numa, ako nevyhnutný nástroj udržania civilizovanosti, či o tom, ako využívali Rimania náboženstvo na zavádzanie nových poriadkov, na podporu svojich vojenských výprav a na zastavenie nepokojov. Predpokladáme, že tento exkurz do minulosti zvolil autor úmyselne, aby sa vyhol pozitívnemu hodnoteniu náboženstva a kresťanstva v úzkej symbióze s vtedajšou cirkvou, ktorú zaznával. O jedinom výraznejšom Machiavelliho názore na vplyv náboženstva (zdôrazňujeme, že nie cirkvi) na štát môžeme uvažovať z nasledujúceho príkladu: „*Uctievanie Boha je predpokladom veľkosti štátov, kým opovrhovanie Bohom vedie k ich záhube. Kde totiž chýba bázeň božia, také kráľovstvo musí padnúť.*“ (*Úvahy...*) Aj keď Machiavelli tvrdí, že náboženské vedomie je veľmi dôležité, ale zároveň dodáva, že Apeninský polostrov je necelistvý a rozdrobený práve preto, že mu vinou rímskej cirkvi chýba ozajstné náboženské vedomie. Autor obviňuje cirkev, že práve kvôli nej ostala krajina pod vládou viacerých panovníkov (teda nezjednotila sa), lebo nedokázala byť ani dostatočne silná, ani dostatočne slabá na zjednotenie. A práve po zjednotení jednotlivých mestských štátov na Apeninskom polostrove túži Machiavelli najväčšmi.

Pre Machiavelliho bolo náboženstvo veličinou, o ktorej uvažoval len v kontexte užitočnosti pre politické ciele. Neodmietal teda *a priori* etické princípy kresťanstva, ale konanie (katolíckej) cirkvi. Vidí súvislosť medzi etikou kresťanstva a nemorálnou a bezzásadovou politikou cirkvi. Doslova hovorí: „*Keby boli hlavy kresťanskej republiky udržali naše náboženstvo takým, akým ho spravil zakladateľ (rozumej Boh), boli by kresťanské štáty omnoho šťastnejšie a svornejšie ako dnes*“. (Gorfunkel, 1987) Aj napriek tomu, že cirkev, podľa neho, nedodržiava kresťanské princípy, autor nespína o návrate k pôvodným kresťanským ideálom a nedomnieva sa, že by kresťanské učenie mohlo zjednotiť štát, resp. mohlo by ho zjednotiť jedine za predpokladu, ak by zmenilo svoju povahu. Tvrdí odmieta pápežskú cirkevnú politiku a politiku príslušníkov kléru: „*Najvyšším darom nášho náboženstva je pokora, sebazaprenie a opovrhovanie svetskými vecami.*

*Toto myslenie, zdá sa, oslabilo ľudské pokolenie a vydalo ho za korisť zlo-
duchom, ktorí môžu bezpečne prevádzať svoje nekalé plány, lebo vidia, že
veľká väčšina, aby sa dostala do raja, chce radšej znášať utlačovanie ako
sa mstíť“ (Úvahy...).* Povaha kresťanstva by sa mala zmeniť, alebo sa vrá-
tiť k pôvodným antickým, starovekým ideálom, k statočnosti a pozem-
ským cnostiam (ide o ideálne náboženstvo). Neprijíma ideu slepej viery,
ale vieru vo „všeobecné dobro“ a vieru v uskutočniteľnosť idey všeobec-
ného dobra. Zároveň si však uvedomuje, že tieto ideály pravdepodobne nie
je možné naplniť.

Podobné názory, aj keď v značne modifikovanej forme, ponúka aj
Martin Rakovský. Základný rozdiel vo vzťahu kresťanskej ideológie a štá-
tu medzi Machiavellim a Rakovským však predsa len jestvuje. Martin Ra-
kovský totiž uvažuje o „božom riadení sveta“, nad panovníkom je teda
Boh, ktorý riadi svet, resp. štát a panovník by mali byť vykonávateľom
božej vôle. Božiu vôľu však možno ovplyvniť. Môžu tak robiť ľudia a
vladári, hrešiaci proti Bohu. Za pozornosť stoja najmä náboženské zdô-
vodnenia zániku štátov v duchu učenia cirkvi, ktorá pokladá zánik štátu
ako trest za hriechy národov a vládarov. Poukazuje tiež na to, aby vládatelia
uctievali len jedného pravého Boha. V diele *O svetskej vrchnosti*, ako už
hovorí aj samotný názov, definoval vzťah viery a štátu (panovníka a štátu).
Vrchnosť charakterizuje ako osobu, ktorá z poverenia Boha „spravuje“ ľu-
dí a ktorej cieľom je šíriť dobro a zamedzovať zlu. Rakovský, rovnako ako
Machiavelli vnímal konanie cirkvi negatívne, najmä jej dogmatickosť,
konzervatívnosť, neústupčivosť a podlosť, ktorá nijakým spôsobom nepri-
spieva k šíreniu pravej viery a dobra.

Špecifickou otázkou, ktorá dotvára mozaiku filozofického posolstva
Machiavelliho i Rakovského, je otázka morálky, a to najmä morálky vo
význame morálneho a čestného konania. Pripomeňme, že morálne hľadisko
je u Machiavelliho podriadené politickým cieľom a politika nezávisí od
morálky, resp. politická morálka je podriadená štátnemu záujmu, teda zá-
ujmu vlasti (názory o potrebe vyhubenia panovníckeho rodu, ak chceme
získať dobyté kniežatstvo). V tejto otázke sa však Machiavelli diametrálne
rozchádza s Rakovského koncepciou, ktorý naopak, považuje morálku pri
vedení štátu (najmä vo význame morálnych vlastností vládatelia a jeho spô-
sobu uplatňovania moci) za dominantnú. Pre Machiavelliho „dobro a zlo
sa nedajú z ľudskej činnosti eliminovať, lebo sú prirodzené, a preto nemá
zmysel uplatňovať voči dejinám morálne hodnotenie, tak isto ako ho neup-
latňujeme voči nebu, slnku, prvkom“ (porov. Batkin, 1982), a naopak, pre
Rakovského zostáva morálne hodnotenie konania ľudí a chodu dejín jed-
ným zo základov jeho svetonázoru. Rakovský sa rozchádza aj

s Machiavelliho „nemorálnou“ koncepciou „účel svätí prostriedky“ a alibistického konania „byť ako lev a líška“ (naopak, Rakovský odsudzuje pretváрку a pochlebovačov), nedodržanie slova Machiavelli považuje za prirodzené správanie sa panovníka, naopak, pre Rakovského je to nemorálne a zasadzuje sa za dodržiavanie sľubov.

Základnou filozofickou koncepciou a zároveň politickou „agendou“, ktorej veril a ktorú presadzoval Martin Rakovský, bola tretia cesta (pod vplyvom Aristotela), v prípade Machiavelliho táto tendencia nie je až tak výrazná, ba dá sa konštatovať, že ju nikdy neprijal. Machiavelli, okrem toho, že za vzor pokladal panovníka Cesare Borgiu, sa jednoznačne neprihlásil k žiadnemu politickému prúdu a koncepcii, hoci si jeho myšlienky mnohé režimy privlastňovali. Naopak Rakovský od jeho (a Aristotelovej) koncepcie politiky strednej cesty odvodzoval aj vlastnosti a konanie panovníka. O politike strednej cesty bol Rakovský jednoznačne presvedčený a túto koncepciu pokladal za správnu.

Filozofické náhľady na skutočnosť, najmä na politiku a na konanie ľudí v nej, sa odrazili aj v názoroch oboch autorov na štát. Aj v tomto prípade nájdeme niekoľko styčných, ale predovšetkým rozdielnych prvkov.

Kým Machiavelli sa detailnejšie a výraznejšie v nami analyzovaných dielach nezaobera otázkami vzniku a zániku štátov z politologického hľadiska, Rakovský fundovane rozoberá ich jednotlivé príčiny, hoci je potrebné pripomenúť, že miestami aj z ideologického a subjektívneho pohľadu.

Machiavelli konštatuje, že za vzostupmi a pádmi (teda za vznikom a zánikom jednotlivých štátov a vládarov) je stálosť a nemennosť ľudskej prirodzenosti, stálosť a nemennosť zákonitostí, ktoré hýbu štátmi. Nie je zástancom myšlienky vývoja, o ceste štátu a jeho cieľi, ktorý je vopred stanovený Bohom, nie je teda za cirkevnú doktrínu vývoja, podľa ktorej na začiatku bol Adamov hriech, vykúpenie a posledný súd, ale uprednostňuje „*teóriu dialektickej jednoty všeobecnej premenlivosti a stálosti zákonov*“ (Gorfunkel, 1987), ktorými sa riadi život štátov a ľudí v ňom. Aj samotné zmeny (či už zmeny štátov, politiky a jednotlivých štátnych foriem) nie sú podriadené vopred stanovenému cieľu, ktorý určila vyššia moc. Machiavelli za príčiny takejto zmeny pokladá čisto pragmatické a racionálne dôvody, ako sú zmena mravov v štáte, vplyv nesprávneho, alebo naopak, správneho konania vlády v určitej otázke. Martin Rakovský však svoje idey stavia na čisto inom základe. Je prívržencom „vývojovej teórie“, a to nielen z hľadiska rozdelenia sveta a v rámci neho i vzniku štátu (štát podľa neho vzniká v období od potopy do narodenia Krista), ale aj z hľadiska vývoja štátov, ich fungovania i samotného zániku. Fundamen-

tom je u neho Boh, ktorý riadi všetky tieto procesy. Treba však zdôrazniť, že okrem teologických príčin uvažuje aj v racionálnom politologickom kontexte a uvádza pragmatické zdôvodnenia zmien vývoja štátov i ich zánik (ako sú tyrania vladára, fyzická a morálna neschopnosť vladára či vzbura).

Obidvaja autori – Machiavelli aj Rakovský – sa venovali pomerne podrobne i otázkam vlády v štáte a jednotlivým štátnym formám. Rakovský je však v tejto súvislosti oveľa presnejší a exaktnejší. Dopomáha mu k tomu aj spomínaná myšlienková základňa antických filozofov, najmä Aristotela, odkazy na filozofov, Bibliu a mnoho historických exkurzov.¹ Machiavelliho exaktnosť sa prejavuje rovnako v bohatých historických exkurzoch a príkladoch na štát, ako aj fakt, že tie aktualizuje a transformuje na súčasný stav a často využíva aj príklady z vlastnej politickej praxe.

Machiavelliho exaktnosť sa prejavuje rovnako v bohatých historických exkurzoch a príkladoch na štát, ale aj ako fakt, že tie aktualizuje a transformuje na súčasný stav a často využíva aj príklady z vlastnej politickej praxe.

Pripomeňme, že obidvaja za základ pokladali silný, centralizovaný štát, čo je aj spoločná idea ich politických návrhov na štát. (Machiavelli chápal silný štát najmä v súvislosti s potrebou zjednotenia Apeninského polostrova – táto myšlienka bola pre neho dominantná). Machiavelli bol skôr prívržencom zmiešanej formy vlády, ktorá vedie štát k dokonalosti (po vzore Ríma) alebo za republiku. Odmietal tyranu, aj keď paradoxne glorifikoval vládu tyrana Cesare Borgiu v Romagni a bol za uplatňovanie „silového“, mocenského spôsobu vlády pomocou využitia národného vojska ako prostriedku na dosiahnutie svojho cieľa, aristokracie a šľachty, pomerne vágny postoj zaujal k demokracii.

Rakovský za najlepšiu formu vlády pokladal silné kráľovstvo (kompatibilný pojem k Rakovského kráľovstvu je v prípade Machiavelliho vladár-

¹ V súvislosti s historickými exkurzmi pripomíname, že obidvaja autori sa na určité udalosti a osobnosti pozerali rozdielne, v iných našli spoločnú reč. Miloslav Okál (1983) uvádza nasledujúce diferencie: Machiavelli chváli syrakúzskeho tyrana Hieronyma, Rakovský ho vykresľuje ako odstrašujúceho tyrana, cisára Dídia Juliana Machiavelli charakterizuje ako zbabelca, Rakovský ako hýrivca. Machiavelli chváli Poliorketa, Rakovský ho odsudzuje. Naopak, spoločné prvky vidieť v Scipionovom postoji k zlatej snúbenke proti Rimanom, obaja píše, že „*máloktoť tyran umiera pokojnou smrťou*“, obidvaja sa zmieňujú o Pausaniovom zabíjaní Filipa Macedónskeho, obaja vedia Numu pre jeho náboženskú politiku a zmieňujú sa o politike Roboama.

stvo, ale ako sme uviedli, pre Machiavelliho bola priezračnejšia a prijateľnejšia forma republiky ako štátneho zriadenia). Rovnako ako Machiavelli aj Rakovský odsudzoval anarchiu a tyraniu, ale k demokracii mal oveľa vyjasnenejší a jednoznačnejší vzťah – otvorene ju odmietal. Signifikantný rozdiel je aj v podpore aristokracie u oboch autorov. Kým Machiavelli aristokraciu odmietal (najmä v súvislosti s jej záhaľkou a majetkami, ktoré vlastní) a považoval ju za jeden z dôsledkov neschopnosti zjednotenia Apeninského polostrova (aj preto ten vlažný postoj ku kráľovstvu ako forme vlády), Rakovský (ako príslušník nižšej šľachty) naopak, aristokraciu medzi negatívne formy vlády nezaradil.

Pomerne kriticky sa vyjadroval aj k „obyčajnému“ ľudu a k jeho právam. V tomto prípade by sme u oboch autorov mohli nájsť malý prienik v názoroch na demokraciu a ľud. Malý preto, lebo Machiavelli nie dosť jasne pomenoval svoj vzťah k ľudu a k demokracii, ale nemožno povedať, že tento vzťah bol absolútne pozitívny. Aj keď tendoval skôr k forme republiky, ktorej podstata by podľa politológie mala byť založená na demokratických princípoch, nemožno jednoznačne konštatovať (tak ako to urobil Miloslav Okál), že Machiavelli bol prívržencom demokracie. Machiavelli napr. kritizuje demokratickú vládu Solónu, florentský ľud nazýva krutejším ako Cesare Borgiu, „...ľud je ako súbor jednotlivcov slabý...“ , tvrdí, že „*dav bez vodcu je najstrašnejšia vec...*“, teda využíva atribúty a princípy, ktoré nie sú v zhode s dnešnými chápaním demokracie. (Uznávame však, že Machiavelli svoje názory často menil a v niektorých prípadoch si dokonca aj protirečil, celkovo teda môžeme získať o ňom skreslený pohľad.) V prípade Rakovského môžeme jednoznačne konštatovať, že jeho postoj k demokracii bol negatívny. Machiavelliho „rozkolísanosť“ v tejto otázke môžeme dokumentovať na nasledujúcich príkladoch:

„...ľud nechce, aby nad ním vládli veľkí a veľkí zas chcú vládnuť nad ľudom a utláčať ho.“;

„...ľud dokáže byť pri vládnutí rozumnejší a zásadovejší než vládár...“;

„...ľud je odvážny, keď je jednotný...“;

„...ľud ako súbor jednotlivcov je slabý...“;

„...na konanie občanov si treba dať pozor...“;

„...vládnuť neznamená nič iné, len držať poddaných v takom postavení, aby nás nemohli, alebo nesmeli napadnúť...“

(Vládár)

Ako vidieť aj z uvedených príkladov, postoj Machiavelliho k ľudu nie je až taký jednoznačný, skôr alibistický.

Zásadný rozpor je aj v samotných spoločenských vrstvách v štáte. Kým Rakovský ponúka prehľadné a jednoznačné delenie vrstiev na stavy, Machiavelli spoločenské vrstvy v štáte neopisuje a prakticky o nich ani neuvažuje. Spomína len vladára, ľud a vojakov, ale nie v nijakom hierarchickom usporiadaní. Naopak, pre Rakovského boli spoločenské vrstvy v štáte fundamentálnym námetom pre jeho dielo a zároveň príležitosťou dostať doň myšlienky Aristotela, keďže práve v tejto otázke citoval a parafrázoval podstatné množstvo Aristotelových myšlienok, mnohými ďalšími názormi sa inšpiroval. Tie následne zasadil do vtedajšieho kultúrno-spoločenského a politického prostredia, aby získali na aktuálnosti a vierohodnosti. Machiavelli tieto otázky vo svojich dielach takmer vôbec systematicky neskúmal, keby tak urobil, tieto myšlienky by boli nepochybne podnetným príspevkom do mozaiky fungovania štátu a jeho pohľadov naň. To, že Machiavelli v teoretickej rovine neuvažuje o jednotlivých vrstvách v štáte, neznamená, že automaticky akceptuje spoločenskú rovnosť a ani príklon k sociálnosti (nepodporovanie šľachty a ostré výpady proti nej nie sú apriórnym podnetom príklonu k ľudu). Naopak, jeho pomerne nehumánne a neetické idey voči ľudu (už spomínaná potreba vyvraždenia ľudu pri dobytí štátu) sa s takýmto prístupom vylučujú. Rakovského náhľad je etickejší, menej radikálny, ale nie výraznejšie sociálnejší či demokratickejší.

O nepatrných náznakoch rozdelenia spoločnosti podľa vrstiev môžeme uvažovať len na základe opisu stavovských nepokojov medzi aristokraciou a ľuďom. Sociálne otázky analyzoval len vo Florentských letopisoch (teda sociálny status obyvateľstva len v jednom meste, nie celkovo v štáte). Iba v *Úvahách* o prvej dekáde Tita Lívia vyslovil pomerne jednoznačný názor (aj to na základe exkurzu do minulosti a v parciálnej forme): „*Boj medzi patricijmi a plebejcami v starovekom Ríme bol podmienkou a príčinou rímskej slobody. Ak odsudzujeme boj medzi urodzenými a ľuďom, odsudzujeme podľa môjho názoru prvú príčinu, prečo sa udržala rímska sloboda. Z tejto nesvornosti vychádzajú všetky zákony v prospech slobody*“ (Úvahy...). Z uvedenej myšlienky vyplýva, že boj medzi vrstvami v štáte, aj keď ich exaktne nepomenoval, je prirodzený a nemožno jednoznačne a striktno povedať, že by sa v tomto boji Machiavelli pridal na stranu ľudu a nižších sociálnych vrstiev. A. Ch. Gorfunkel (1987) v tejto súvislosti uvažuje o vzťahu sociálnej základne štátu a machiavellizmu.² Významnejšiu

² „Čím širšia je sociálna základňa politiky, čím širším vrstvám politika odpovedá, tým menej miesta v nej zostáva pre machiavellizmus ako pre skrytú politickú činnosť, používajúcu zákerné metódy. A naopak, čím je užšia sociálna základňa, o ktorú sa daná moc opiera, odporuje všeľudovým záujmom, tým viac

zhodu našli Machiavelli a Rakovský v otázke dôležitosti postavenia panovníka v štáte. Obaja ho vnímajú ako najrelevantnejšiu osobnosť v štáte, ako zjednocujúci element často frantumovanej politickej scény i štátu. Ak má byť integračnou silou politiky, musí mať k dispozícii takú moc, aby mohol takéto ciele naplniť. U oboch autorov ide teda skôr o centralizovanie kompetencií a moci do rúk silného panovníka – muža. Ani jeden z nich neuvažoval o panovníčke – žene. Tento machilistický prístup je však prirodzený – vyplýva z danej doby a hierarchického postavenia muža a ženy v spoločnosti a vo vedení krajiny, ktorú mohol spravovať len muž.

Ani jeden z autorov výraznejšie nepomenúva metódy uplatňovania moci panovníka v štáte. Hoci v takomto kontexte sa nimi nezaobera ani jeden z nich, z ich diel je možné tieto metódy vydedukovať. Základná koncepcia Machiavelliho metód bola vojenská koncepcia, a to nielen obranná, ale i útočná, teda s cieľom dobytia iného štátu a prevzatia moci v ňom, a to aj radikálnymi a neetickými metódami. Fundamentom je teda vojsko (ide o silový prístup), ktoré poslúcha príkazy vládára a zabezpečuje poriadok v štáte. Machiavelli sa tejto téme venuje podrobne, rozoberá jednotlivé druhy vojsk, úlohy a možné situácie, do ktorých sa môže vojsko a vládár, ktorý vojsko vedie, dostať, a to najmä v diele *Vojenské umenie*. Otázky vojenstva Machiavelli pertraktoval najmä v súvislosti so silou štátu, a to v zmysle, že ak panovník štátu nemá vlastné národné vojsko, je slabý a teda nemôže vykonávať ani defenzívnu a ani ofenzívnu politiku. Naopak, Rakovský o tejto téme nehovorí, len ju čiastočne načrtáva.

Aj keď Rakovský o úlohách panovníka výraznejšie nehovorí, a už vôbec nie v súvislosti s militarizmom, aj napriek tomu ich môžeme vydedukovať na základe vlastností. Keďže jednou z nich je aj udatnosť („... *kto vie v zúrivej bitke šiky odporcov zničiť*“), analogicky z toho vyplýva, že aj vojenské povinnosti patria medzi úlohy panovníka. Možno predpokladať, že autori sa detailnejšie nezaoberali úlohami vládára aj preto, lebo jeho moc bola takmer absolútna, jednoznačná, a teda panovník vykonával celý aparát úloh (klasické delenie moci v štáte na exekutívu, zákonodarstvo a súdnu moc nespomína ani jeden z nich, aj keď parciálne a značne nesystematicky a bez jasnej štruktúry, používajú termíny ako súdnictvo, sudca, vláda či senát).

Naopak relevantnú časť tvoria jednotlivé vlastnosti panovníka. Fundamentálnym rozdielom je prístup autorov k týmto vlastnostiam. Machiavelli totiž tvrdí, že vládár nemusí mať všetky dobré vlastnosti, ale musí aspoň vyvolávať zdanie, že nimi disponuje (v duchu jeho realistickej, prag-

sa také moc snaží uchýľovať k machiavellistickej taktike politického boja.“

matickej a alibisticko-nemorálnej koncepcie), Rakovský jednotlivé vlastnosti vníma ako cnosti, ktoré musí mať každý panovník, teda len ich predstieranie nestačí. Ani to však nemení nič na fakte, že pre oboch je základnou vlastnosťou vladára zbožnosť (Rakovského výraz) či nábožnosť (Machiavelliho výraz). Aj keď ju Rakovský hierarchicky stavia na prvé miesto a Machiavelli až na štvrté (porov. kap. 3. 3), celková hierarchia vlastností nehrá žiadnu úlohu. Ďalšou spoločnou vlastnosťou je ľudskosť a súcitnosť (Machiavelli) a láskavosť (Rakovský). O spoločnom kontexte môžeme uvažovať aj v prípade vlastností čestnosť (Machiavelli) a spravodlivosť (Rakovský). Talianskemu autorovi chýbajú v porovnaní s našim ešte vlastnosti rozumnosť (Rakovský ju chápe skôr vo význame erudovanosť, odbornosť a Machiavelli, ktorý ju v základnom členení vlastností nespomína, ju vníma skôr z pohľadu taktickosti v konaní vladára) a umiernenosť. V posledne menovanej vlastnosti sa výraznejšie rozchádzajú, keďže, ako sme už uviedli, Machiavelli bol skôr prívržencom silových, nie umiernených metód. Jedna absolútna zhoda a isté zhody nastávajú v prípade negatívnych vladárskych vlastností, t. j. tých vlastností, ktorých by sa mal vladár strániť, aby neprišiel o moc. Absolútna zhoda sa prejavuje vo vlastnosti zženštenosť, ktorú obaja odmietajú (Rakovský v knihe *Clio o Sardapanalovi* píše: „...on získal žezlo, hoc mäkký bol muž...“, „...maznal hercov a tých, čo spolu s ním pili...“ Machiavelli je všeobecnejší, ale rovnako túto vlastnosť odmieta). Čiastočne sa zhodli aj vo vlastnosti lúpeživosť (Machiavelliho výraz) a lakomstvo (Rakovského výraz). Machiavelli ešte navyše medzi negatívne vlastnosti zaraďuje aj nestálosť, ľachtikárstvo, malodušnosť a nerozhodnosť a Rakovský zbabelstvo, mäkkosť (okrem zženštenosti, ale chápe ju súvzťažne) a tzv. negatívnu rozkoš.

Zhrňme, že Machiavelli a Rakovský za „vzorového panovníka“ považujú muža, ktorý je zbožný, udatný, čestný a ľudský (aj keď v prípade Machiavelliho aj v kontexte ďalších myšlienok nemožno uvedené vlastnosti chápať jednoznačne v duchu jeho alibistickej politiky, že človek sa má obrátiť na tú stranu, kam fúka vietor, môžu byť jeho názory chápané aj v presne opačnom slova zmysle).

Obaja autori sa myšlienkovo i tematicky zhodli v niektorých parciálnych otázkach, súvisiacich s politikou a štátom, konkrétne v otázke sprisahania a vzbúr. Aj keď Rakovský venoval otázke prevratov v knihe *O rozvrstvení obyvateľstva a príčinách štátnych prevratov* pomerne rozsiahlu časť (takmer celú tretiu časť knihy) a Machiavelli len nepatrnú (jednu kapitolu v knihe *Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia*), obaja hodnotia vzbury a sprisahania ako možný spôsob ohrozenia štátu a prechod moci z rúk jedného panovníka do rúk druhého. Machiavelli uplatňuje skôr pragmatický

prístup (opäť na základe exkurzov do minulosti vlastných politických skúseností a deskriptívnou metódou), Rakovský jednotlivé zmeny dokumentuje na politologickom a teologickom základe. (Rakovský svoje názory o štátnych prevratoch čerpá z Aristotela, ale opiera sa aj o reformačných autorov tej doby, ako napr. Lauterberg, Melanchton či Cruciger.)

Ako teda vidieť z uvedenej komparácie, aj keď sa Machiavelli a Rakovský v istých, najmä parciálnych otázkach zhodujú, vo fundamentálnej ideologickej, filozofickej a politologickej rovine ide jednoznačne o samostatné, rozdielne a navzájom nesúvisiace koncepcie vnímania politiky, štátu a vládnúť v období renesančného humanizmu.

Použitá a študijná literatúra:

- DOLGOV, K.: *Esej o filozofii moci*. Bratislava: Tatran, 1986.
- DUROZOI, G. – ROUSSEL, G.: *Filosofický slovník*. Praha: Ewa Edition, 1994.
- GILBERT, F.: *Machiavelli e Guicciardini*. Torino 1970.
- GORFUNKEL, A. CH.: *Renesanční filosofie*. Praha: Svoboda, 1987.
- GRAMSCI, A.: *Poznámky o Machiavellim, politice a moderním státu*. Praha: Svoboda, 1970.
- HRUŠOVSKÝ, I.: *Humanizmus a renesancia*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966.
- KERULOVÁ, M.: *Nahliadnutia do staršej slovenskej literatúry*. Nitra: FF UFK, 1999.
- KICZKO, L. – MARCELLI, M. – WALDSCHUTZ, E. – ZIGO, M.: *Dejiny filozofie*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993.
- KLAUS, G. – BUHR, M.: *Filosofický slovník*. Praha : Svoboda, 1985.
- MACHIARELLI, N.: *Vladař*, Praha: Svoboda, 1969.
- MACHIARELLI, N.: *Tutte le opere*. Firenze: Sansoni Editore, 1971.
- MACHIARELLI, N.: *Vladár, Úvahy o prvej dekáde Tita Livia, Vojenské umenie*. Bratislava: Tatran, 1992.
- MENETTI, A.: *Temí critici di letteratura italiana*. Milano: Bignami, 1994.
- MINÁRIK, J.: *Renesančná a humanistická literatúra*. Bratislava: SPN, 1985.

- MINÁRIK, J.: *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva – renesancia a humanizmus*. Bratislava: Slovenský Tatran, 1997.
- MIŠIANIK, J. a kol.: *Dejiny staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: SAV, 1958.
- OKÁL, M.: *Martin Rakovský. Zbrané spisy*. Bratislava: Veda, SAV, 1974.
- OKÁL, M.: *Život a dielo Martina Rakovského, 1. diel*. Martin: Matica slovenská, 1979.
- OKÁL, M.: *Život a dielo Martina Rakovského, 2. diel*. Martin: Matica slovenská, 1983.
- ŠMATLÁK, S.: *Dejiny slovenskej literatúry 1*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1997.

Noviny a časopisy

- HURTAJOVÁ, Z.: Staršia slovenská literatúra ako prekladateľský, recepčný a vydavateľský problém? In: *Filologická revue*, roč.2, č. 3, 1999, s. 37.
- KUSÁ, T.: Život a dielo Martina Rakovského. In: *Romboid*, roč. 15, č. 7, 1980, s. 89.
- KUZMÍK, J.: Život a dielo Martina Rakovského. In: *Slovenské pohľady*, roč. 96, č. 2, 1980, s. 133-135.
- PAŽÍTKA, M.: Učiteľ politikov a národov. In: *Historická revue*, roč. 3, č. 5, 1992, s. 6-8.
- PELČÁKOVÁ, D.: Fakónos humanizmu. Literárny odkaz Martina Rakovského. In: *Historická revue*, roč. 5, č. 8, 1994, s. 24-25.
- POLIŠENSKÝ, J.: Politická a literárni činnosť slovenského humanisty Petra Fradelia ze Štiavnice. In: *Historický časopis*, č. 9, s. 602-616.
- ŠABÍK, V.: Učiteľ vladárov. In: *Knižná revue*, roč. 2, č. 19, 1992, s. 7.
- ŠKOVIERA, D.: Monumentálny portrét. In: *Nové slovo*, príloha Nedel'a, roč. 26, č. 17, 1984, s. 2.
- ŠVIDROŇ, J.: Politik a mysliteľ Niccolo Machiavelli. In: *Príroda a spoločnosť*, roč. 36, č. 14, 1987, s. 42-45.
- TOMEK, M.: Machiavellizmus? In: *Slovenské národné noviny*, č. 24, 2000, s. 9.

- VOJTECH, M.: Martin Rakovský a latinská humanistická kultúra na Slovensku. In: *Slovenská literatúra*, roč. 45, č. 5, 1998, s. 400-401.
- ZRUBEC, L.: Z galérie najvýznamnejších osobností našej minulosti. In: *Sloboda*, roč. 42, č. 8, 1987, s. 5.
- ŽIAK, M.: Kto sa má hanbiť? Machiavelli? In: *Dotyky*, roč. 2, č. 4, 1990, s. 28-29.

